ZAMONAVIY BRITANIYA DISTOPIK ROMANLARIDA IJTIMOIY NAZORAT VA SHAXS ERKINLIGI: ALDOUS HUXLEY VA NAOMI ALDERMAN ASARLARI QIYOSI

Shukurova Ramina Djalalitdinovna
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti
Markaziy Osiyo xalqlari tillari va madaniyati instituti
"Xorijiy tillar" kafedrasi katta o'qituvchisi
E-mail: raminashukurova85@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Britaniya distopik adabiyotida ijtimoiy nazorat va shaxs erkinligi masalalari Aldous Huxleyning "Brave New World" (1932) hamda Naomi Aldermanning "The Power" (2016) romanlari asosida qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi ikki asarda hokimiyatning ishlash mexanizmlari, ijtimoiy tartibni saqlash usullari va kuch munosabatlarining o'zgarishini aniqlashdan iborat. Qiyosiy-tipologik va matniy tahlil orqali Huxley romanida istaklarni shakllantirish hamda iste'mol madaniyati orqali boshqarish, Alderman asarida esa biologik imkoniyatning o'zgarishi natijasida gender va hokimiyat munosabatlarining qayta qurilishi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Britaniya adabiyoti, distopiya, ijtimoiy nazorat, shaxs erkinligi, hokimiyat, gender, Aldous Huxley.

Distopiya adabiyoti jamiyatning mavjud tartiblarini shunchaki inkor etish bilan cheklanmaydi; u muayyan siyosiy, ijtimoiy yoki texnologik tendensiyalar keskinlashgan taqdirda inson hayoti qanday o'zgarishi mumkinligini badiiy modellashtiradi. Shu sababli distopik romanlarda hokimiyat va shaxs munosabati, erkinlik chegaralari, ijtimoiy me'yorlarning shakllanishi hamda qarshilik imkoniyatlari muhim tahlil obyektiga aylanadi. Zamonaviy Britaniya distopiyasining evolyutsiyasini o'rganishda Aldous Huxleyning "Brave New World" va Naomi Aldermanning "The Power" romanlarini qiyoslash alohida ahamiyatga ega: ular turli davrlarda yozilgan bo'lsa-da, jamiyatni boshqarish va hokimiyatning inson xulq-atvoriga ta'siri masalalarini markazga qo'yadi.

Tadqiqotning maqsadi - mazkur romanlarda ijtimoiy nazorat mexanizmlari va shaxs erkinligining badiiy ifodasini qiyosiy tahlil qilish. Tadqiqot obyekti sifatida ikki roman, predmet sifatida esa ularda nazorat, hokimiyat va gender munosabatlarining tasvirlanish usullari olindi. Tahlilda qiyosiy-tipologik, tarixiy-adabiy va matniy tahlil usullaridan foydalanildi.

Huxleyning "Brave New World" romanida jamiyat barqarorligi individual tanlovni cheklash va insonning xulq-atvorini oldindan shakllantirish orqali ta'minlanadi. Fuqarolar bolalikdan muayyan ijtimoiy vazifalarga

moslashtiriladi; iste’mol, ko‘ngilochar mashg‘ulotlar va sun’iy ravishda rag‘batlantirilgan qoniqish esa mavjud tartibni tabiiydek qabul qilishga xizmat qiladi. Bunday tizimda nazorat faqat ochiq taqiq yoki jismoniy majburlash shaklida namoyon bo‘lmaydi. Aksincha, u insonning istaklari va odatlari ichiga singdiriladi. Natijada shaxs tashqi bosimni har doim ham bosim sifatida anglamaydi, chunki uning xohishlari ham tizim tomonidan shakllantirilgan bo‘ladi.

Roman shu jihati bilan nazoratning nozik shakllarini ko‘rsatadi: ijtimoiy barqarorlik erkinlikni bevosita bekor qilishdan ko‘ra, erkin tanlov zaruratini susaytirish orqali saqlanadi. Huxley tasvirlagan dunyoda texnologiya va ilmiy bilim taraqqiyot belgisi sifatida ko‘rinsa-da, ular insonni standartlashtirish va jamiyatni boshqarish vositasiga ham aylanadi. Demak, asarda texnologik rivojlanishning axloqiy mezonlardan ajralishi insoniy individuallik uchun xavf tug‘dirishi ta’kidlanadi.

Naomi Aldermanning “The Power” romanida hokimiyat masalasi boshqa badiiy shart-sharoit orqali yoritiladi. Ayollarda elektr toki hosil qilish qobiliyatining paydo bo‘lishi jamiyatdagi kuch muvozanatini o‘zgartiradi va ilgari mavjud bo‘lgan gender ierarxiyalarini beqarorlashtiradi. Biroq kuchning bir guruhdan boshqasiga o‘tishi o‘z-o‘zidan tenglikni ta’minlamaydi. Roman yangi imkoniyatlar bilan birga yangi zo‘ravonlik, qo‘rquv va hukmronlik shakllari ham paydo bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatadi. Shu tariqa Alderman kuch va adolat o‘rtasidagi munosabatni soddalashtirmasdan, hokimiyatning o‘zi qanday ishlashi va qanday qonuniylashtirilishini savol ostiga qo‘yadi.

Ikki roman o‘rtasidagi muhim farq nazoratning asosiy mexanizmlarida namoyon bo‘ladi. Huxley asarida ijtimoiy tartib inson ehtiyojlari va xulq-atvorini tizimli ravishda shakllantirish orqali mustahkamlanadi. Alderman romanida esa biologik imkoniyatdagi o‘zgarish mavjud ijtimoiy tuzilmani qayta tashkil etadi, lekin hukmronlik mantiqini butunlay yo‘q qilmaydi. Birinchi asarda tizim barqarorlikni istaklarni boshqarish orqali saqlasa, ikkinchisida kuchning qayta taqsimlanishi yangi ierarxiyalarni yuzaga chiqarishi mumkin.

Bu qiyos distopiya janrining tarixiy-tipologik o‘zgarishini ham ko‘rsatadi. XX asrning muhim distopiyalarida markazlashgan tizim, ommaviy standartlashtirish va shaxsning mustaqilligini cheklash masalalari ustuvor bo‘lgan. XXI asr distopik talqinlarida esa gender, identiklik, tanaga egalik, ijtimoiy me’yorlar va hokimiyatning kundalik munosabatlarda qayta ishlab chiqarilishi kabi muammolar ko‘proq ko‘zga tashlanadi. Bunda oldingi davr muammolari yo‘qolmaydi, balki yangi ijtimoiy savollar bilan birikadi.

Tahlil uchun muhim nazariy nuqtalardan biri — hokimiyatning faqat yuqoridan beriladigan buyruq sifatida emas, balki kundalik odatlar, qadriyatlar

va ijtimoiy munosabatlar orqali ham ishlashidir. Distopik matnlar o‘quvchini jamiyatdagi tartibning tabiiy yoki muqarrar ekaniga shubha bilan qarashga undaydi. Shu ma’noda Huxley va Alderman romanlari o‘rtasidagi qiyos nazoratning ikki ko‘rinishini -ong va istaklarni shakllantirish hamda kuch munosabatlarini qayta taqsimlash jarayonlarini -bir tahliliy doirada ko‘rib chiqish imkonini beradi.

Xulosa

Aldous Huxleyning “Brave New World” va Naomi Aldermanning “The Power” romanlari Britaniya distopik adabiyotida ijtimoiy nazorat va shaxs erkinligi muammosi turli tarixiy sharoitlarda qanday talqin etilishini namoyon qiladi. Huxley insonning istaklari va xulq-atvorini boshqarish orqali barqarorlikka erishishga intilgan jamiyatni tanqid qilsa, Alderman kuchning o‘zgarishi mavjud tengsizlik va hukmronlik munosabatlarini avtomatik ravishda bartaraf etmasligini ko‘rsatadi.

Qiyosiy tahlil natijasida distopik nazoratni faqat majburlash yoki taqiq bilan cheklab tushuntirish yetarli emasligi ayon bo‘ladi: u qadriyatlar, odatlar, istaklar va ijtimoiy ierarxiyalar orqali ham amalga oshadi. Mazkur xulosa Britaniya distopik romanlari evolyutsiyasini o‘rganishda texnologik, siyosiy va gender omillarini o‘zaro bog‘liq holda tahlil qilish zarurligini ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Huxley, A. Brave New World. London: Chatto & Windus, 1932.
2. Alderman, N. The Power. London: Viking, 2016.
3. Booker, M. K. The Dystopian Impulse in Modern Literature: Fiction as Social Criticism. Westport, CT: Greenwood Press, 1994.
5. Foucault, M. Discipline and Punish: The Birth of the Prison. Translated by A. Sheridan. New York: Pantheon Books, 1977.
6. Claeys, G. Dystopia: A Natural History. Oxford: Oxford University Press, 2017.